

25. Disent před pádem režimu

Druhá polovina 80. let přinesla velký nárůst občanských aktivit, které ale nenašly společnou řeč

Z kraje 80. let se Charta 77 ocitla pod obrovským tlakem represivního aparátu a na pokraji zániku, jemuž se vyhnula jen díky statečnosti a obětavosti signatářů. Ve druhé polovině 80. let se však společenská atmosféra zvolna změnila.

V lednu 1987 vydala Charta dokument *Slovo ke spoluobčanům*, v němž vyzvala k větší občanské odvaze a angažovanosti. Vznikaly nové opoziční skupiny, Chartou symbolicky či personálně zastřešené, které se odvažily veřejně vyjádřit svůj odpor ke komunistickému režimu. Některé iniciativy vycházely vstřícně informacím věku a orientovaly se na mezinárodní spolupráci, jako Východoevropská informační agentura disidentů Petra Uhla, Tomáše Pospíchal a Jana Urbana, Polsko-československá solidarita či Společenství přátel USA. Důležitou roli v procitání k aktivnímu občanství hrálo Sdružení katolických laiků Pokoj na zemi založené Augustinem Navrátilem, ale i další náboženské a sekulární aktivity.

Mladší odpůrci režimu se sdružovali do skupin, které se profilovaly nátlakovým charakterem a využívaly veřejných fór a pouličních demonstrací k publicitě svých témat a kritik. Patřily sem Nezávislé mírové sdružení – iniciativa za demilitarizaci společnosti, Mírový klub Johna Lennona či monarchisticky orientované České děti Petra Placáka.

Vedle nich, často ve spolupráci s nimi, vznikaly politicky profilované kluby jako Československá demokratická iniciativa Emanuela Mandlery, Bohumila Doležala a Karla Stindla v roce 1987; o rok později Hnutí za občanskou svobodu a počátkem roku 1989 Klub za socialistickou přestavbu Obroda, který založili bývalí reformní komunisté. Společnou snahou nových iniciativ bylo různými způsoby – někdy ve shodě, jindy ve sporu o prostředky – přimět rigidní režim k uvolnění. Jejich společenský vliv však zůstával limitovaný v důsledku mediálního monopolu KSČ a policejní a soudní perzekuce jeho odpůrců.

Glasnost v mezích zákona

Změny v Sovětském svazu po nástupu Michaila Gorbačova v roce 1985 přiměly k reakci i československou vládnoucí garnituru, ukolébávanou dlouholetou stabilitou. Vyrovnat se musela především s podstatným prohloubením reformně komunistického kurzu, k němuž dalo impuls zasedání ústředního výboru KSSS

Dvě tváře komunismu 80. let, dva generální tajemníci svých komunistických stran: Michail Gorbačov (vlevo) a Gustáv Husák. Fotografie je zachycuje při pražském setkání v roce 1985, už o dva roky později ale kvůli Gorbačovem prosazenému novému kurzu Husák přestane být šéfem strany (vystřídá jej Miloš Jakeš) a zůstane „pouhým“ prezidentem ČSSR. Gorbačova komunistická reformní politika měla mnoho společného s demokratizačními snahami československého komunistického vedení druhé poloviny 60. let. FOTO ČTK

v lednu 1987. Na něm se prosadila politika glasnosti – svobody slova. Koncem téhož roku tak byl nucen odejít z funkce generálního tajemníka Gustáv Husák.

Avšak ani tato další změny v nejvyšším grémiu KSČ nebyly předpřeny vůli ke skutečné demokratizaci, jak tomu bylo v obrodném procesu roku 1968, jehož základní rysy nápadně připomínaly Gorbačovovo reformní úsilí. Na pořadu dne byl opatrný a řízený posun k volnějšímu typu diktatury bez zahrnutí opozice, kterou režim považoval za slabou a společensky zanedbatelnou.

Jenže s celkovou proměnou atmosféry v sovětském bloku se probouzela i tzv. šedá zóna, což se projevilo zejména po pražských demonstracích v Palachově týdnu v lednu 1989. Neklid a nejistota se šířily v nižších stranických kruzích, manažerských elitách a jinde.

Společně s tím rostla morální váha disentu a jeho aspirace stát se mluvčím proticitající občanské společnosti. Od srpna

1988 se pravidelně konaly protirežimní demonstrace ve dnech národní paměti. Inicivovaly je především opoziční skupiny nové generace, někdy navzdory nesouhlasu umírněnějších kruhů v Chartě 77. Účastnilo se jich několik tisíc lidí, což režim ještě bytostně neohrožovalo.

Do nových, demokratických časů vstoupila opozice nejednotná

Začaly spory o to, co má být hlavním úkolem opozice: zda primárně usilovat o protestní akce, nebo spíše oslovit lidi nabídkou přitažlivé politické alternativy.

Především v Demokratické iniciativě, Hnutí za občanskou svobodu a Obrodně krystalizovaly zárodky sociálně, liberálně a křesťanský demokratických koncepcí. Přetrvávaly i reformně komunistické a radikálně socialistické představy. V prostředí mocenského monopolu KSČ se však nic z toho nestalo širěji sdíleným opozičním proudem. Z názorově různorodého disentu se jednotná a silná opozice

až do pádu režimu nevytvořila. Rozhodujícím se nakonec ukázalo původní vymezení Charty 77 jako platformy pro sdílení konsensu a zprostředkovatele dialogu. Za petici Několik vět z června 1989, reprezentovanou Václavem Havlem, Alexandrem Vondrou a Jiřím Křížanem, nebyl politický program či strategie, ale pouze výzva adresovaná režimu, aby zahájil liberalizaci.

Kokusy o sjednocení nezávislých skupin a vytvoření Koordinačního výboru československé opozice na podzim 1989 ztroskotaly především na osobních neshodách. Občanské fórum tak 19. listopadu 1989 vzniklo jako programově jednotná opozice ani jako koalice vyhraněných politických proudů. Bylo založeno na nepolitickém étosu Charty 77: neusilovalo o moc, chtělo být pouze iniciátorem a katalyzátorem pro zformování nové občanské reprezentace jako alternativy k politickému stranicví, jehož čas se však nepozorovaně vracel.

Uteká vám začátek seriálu? Předplatné si můžete objednat na tel. 225 555 533 nebo na internetové stránce www.lidovynoviny.cz/charta. V ceně předplatného je i přístup do digitálního archivu Lidových novin, o žádný díl tak nepřijedete.

NÁSTROJE REPRESE

Profylaktické pohovory

V důsledku helsinského procesu a rostoucího zájmu stranických vedení o hospodářskou spolupráci se Západem volila Státní bezpečnost stále častěji skryté a promyšlenější formy represe, které by, na rozdíl od politických procesů, nevyvolaly mezinárodní vlnu solidarity. Mezi ně patřily i tzv. profylaktické pohovory jako specifický nástroj tzv. preventivně výchovných opatření, jimiž se StB snažila omezit činnost vybraných oponentů režimu a jeho kritiků.

Pechlivě připraveným pohovorem byl „objekt rozpracování“ informován, že StB ví o jeho „protistátní činnosti“ a disponuje i důkazy pro případné trestné stíhání; je však ochotna od něho – pro tentokrát – upustit, pokud dotyčný slíbí, že těchto aktivit zanechá a přestane se stýkat se „zavadovými osobami“. Cílem této profylaxe tedy bylo „provinilce“ zastrašit, psychicky nalomit, popřípadě kompromitovat.

Hojně byla tato metoda užívána proti „pachatelům“ z dělnického prostředí, kteří na pracovišti nadávali na poměry a častovali přítomné komunisty pepnými nadávkami. V říjnu 1989 byl takto například poučen 55letý pracovník podniku Laktos Benešov, který vyprávěl spolupracovníkům anekdoty o Sovětském svazu a sázel se, kdy budou zavedeny žebračky.

MALÍ VELCÍ CHARTISTÉ

Ivanka Lefeuve: výhrůžky smrti

Už od dob svých vysokoškolských studií patřila k otevřeným kritikům normalizace. Za rozšiřování letáků vyzývajících k bojkotu voleb do Federálního shromáždění skončila Ivanka Lefeuve (*1949) na šest měsíců ve vazbě, společně se svým tehdejší manželé Václavem Šabatou. Chartu 77 podepsala hned v první vlně, 28. prosince 1976: „Chartu 77 jsem podepisovala už jako bývalá politická vězenkyně. Text *Prohlášení Charty 77* mi přímo mluvil z duše, nemohla jsem nepodepsat. Ještě dnes, po čtyřiceti letech, na mne silně působí.“

Angažovala se v nezávislých kulturních aktivitách, v činnostech Charty i Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, jehož členem se stal její druhý manžel, psycholog a filozof Martin Hybler. Vystupující se represe (výsledky, domovní prohlídky, kontrola pošty, odposlech telefonu, sledování, donucování k vystěhování v rámci akce Asanace, dokonce výhrůžky smrti) přivedly rodinu s třemi dětmi v červnu 1982 do Francie. Oba manželé tu spolupracovali s Mezinárodní federací pro lidská práva, s časopisem *Svědectví* a s Rádiem Svobodná Evropa. Ve Francii působil jako psycholožka, v roce 2014 vydala knihu *Migrace 1982*, dobové autentické svědectví o nuceném odchodu ze země.

HISTORIE ČESKÝCH PROTIKOMUNISTICKÝCH AKTIVIT

Protestsong: folk na ostré hraně režimu

Na sklonku roku 1976 se Státní bezpečnost rozhodla, že zlikviduje volně sdružení písničkářů Šafrán. Písně jeho členů – Jaroslava Hutky, Vlasty Třešňáka, Vladimíra Mertý a dalších – pracovníci tajné policie vyhodnotili jako „jasné provokace jdoucí ve stylu Karla Kryla“ a „dvojsmysly útočící na režim“. Likvidaci sdružení folkařů si ovšem usmysleli provést tiše, bez veřejného skandálu – striktním lpěním na dodržování povolovací procedury, kterou musel podstoupit každý, kdo chtěl veřejně koncertovat.

„Na video si mě natáčel ministerskej synek...“

Likvidace Šafránu začala ve stejný rok (1976), v němž byla pro výtržnictví souzena a veřejně skandalizována kapela The Plastic People of the Universe. Rozdíl mezi tichým odstraněním „protestních“ folkařů z pódia a kriminalizací a skandalizací undergroundu nebyl náhodný. Na koncerty tehdy už spíše polooficiálních folkařů houfně chodili, oproti kulturním podnikům undergroundu, středoškoláci a vysokoškoláci – jinými slovy, děti establishmentu. „Na video si mě natáčel ministerskej synek,“ zpíval později poněkud posmutněle Vladimír Merta. A muzikanty, které poslouchali a jejichž nahrávky šířili mladí studenti připravující se na kariéru, nebylo možno tak jednoduše ostrakizovat jako underground.

Jedním ze signatářů Charty 77 z folkového prostředí je také Vlastimil Třešňák (na snímku z roku 2003). Režim jej přinutil k emigraci násilím. FOTO MAFRA - ALEXANDR SATINSKÝ

Ambivalentní vztah, který se v době normalizace rozvinul mezi represivními složkami a folkem, nebyl československým specifíkem. Naopak, pro země východního bloku byl spíše pravidlem.

Podle vzpomínek Fjodora Burlackého, jenž pracoval v týmu lidí, kteří psali projevy pro prvního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu Leonida Brežněva, zvali lidé příslušející k odbornému zázemí sovětského politbyra v 70. letech na soukromé koncerty Vladimíra Vysockého.

Vysokij pro ně zpíval i svou legendární píseň *Lov na vlky* – píseň, jež byla zřejmým „dvojsmyslem útočícím na režim“ (jak by řekla Státní bezpečnost), na jeho represivní povahu. Vysockij, z těchto soukromých koncertů zjevně dosti frustrovaný, později napsal jinou píseň, v níž zpíval: „Zvou mě velicí páni. Chtějí, abych jim zpíval *Lov na vlky*...“

Ambivalence však samozřejmě měla v době pozdního socialismu celkem jasné hranice. V Československu byl jednou z nejzřetelnějších podpisů Charty 77: jakmile některý z písničkářů Chartu podepsal, veškerá dvojakost vztahu skončila. Na vlastní prsty (které mu na Státní bezpečnosti páli) se o tom mohl přesvědčit Vlastimil Třešňák. V roce 1982 následoval do exilu dalšího signatáře, Jaroslava Hutku, kterého z Československa vyhnala šikana doprovázející akci Státní bezpečnosti Asanace.

OBSAH SERIÁLU

6. 1. Geneze vzniku Charty 77 a jejího prvního dokumentu, 7. 1. Helsinky 75 a Charta 77, 9. 1. Reakce moci I – anticharta, 10. 1. Reakce moci II – rezoluce proti Chartě 77, 14. 1. Underground v Chartě 77, 16. 1. Neznámí chartisté, 17. 1. Ti, kdo Chartu 77 nepodepsali, 18. 1. Dokumenty Charty 77, 19. 1. Charta 77 a Svobodná Evropa, 20. 1. Exilová média a Charta 77, 21. 1. Policejní akce proti Chartě 77, 23. 1. VONS, 24. 1. Zpravodajské akce StB proti Chartě 77, 25. 1. Exil a Charta 77, 26. 1. Infoc, 27. 1. Charta 77 a česko-německá otázka, 28. 1. Ženy v Chartě 77, 30. 1. Podpora ze zahraničí – Nadace Charty 77, 31. 1. Charta 77 a ekologie, 1. 2. Chartovní a postchartovní „zahraniční politika“, 2. 2. Charta 77 a romská otázka, 3. 2. Vývoj Charty 77 v 80. letech a její politizace, 4. 2. Literární obrazy Charty 77, 6. 2. Charta 77 v pamětních místech, 7. 2. Charta 77 jako zdroj polistopadového liberalismu?, 8. 2. Neokonzervativci v Chartě 77, 9. 2. Chartovní a postchartovní levice